

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ВОДНІ ОБ'ЄКТИ В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF OWNERSHIP FOR WATER OBJECTS IN UKRAINE

Тарасова А.Д., студентка IV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Червінська Д.І., студентка IV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню особливостей права власності на водні об'єкти. У статті окреслено питання реалізації права користування водними об'єктами. Зроблено висновок про те, що фактичного безпосереднього права власності на водні об'єкти у громадянина України немає. Водні об'єкти є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися водними об'єктами, проте володіти та розпоряджатись має право лише опосередковано, через представників, а саме Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради. Безпосередньо реалізувати право власності на водні об'єкти громадяни України можуть через норми земельного законодавства, а саме через право власності на землі водного фонду. Авторами визначено, що об'єктом права приватної власності на водні об'єкти може виступати лише незначна кількість видів водних об'єктів. Прیدілено увагу питанню неузгодженості визначення переліку земель водного фонду у водному та земельному законодавстві. Так, за Земельним кодексом України, на відміну від Водного кодексу України, до земель водного фонду належать «штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів» та нічого не зазначено про «берегові смуги водних шляхів». Окремо розглянуто порядок набуття права власності на земельну ділянку водного фонду в разі створення штучного водного об'єкта (рибогосподарського ставка) фермерським господарством. Досліджено механізм реалізації права власності на водні об'єкти та зроблено висновок про те, що чинним законодавством України не сформовано реально дієвого механізму набуття права приватної власності на водний об'єкт. Визначено, що норми сучасного законодавства практично не отримують реалізації, що створює законодавчу колізію та ускладнює процес регулювання суспільних відносин, пов'язаних із використанням вод і набуттям на них права власності, унеможлиблює єдність практики.

Ключові слова: водний об'єкт, право водокористування, землі водного фонду, право власності, природні ресурси.

The article is devoted to the study of the peculiarities of ownership of water bodies. The article also outlines the issues of exercising the right to use water bodies. It is concluded that a citizen of Ukraine has no actual direct ownership of water bodies. Water bodies are objects of property rights of the Ukrainian people. Every citizen has the right to use water bodies, but has the right to own and dispose of only indirectly, through representatives – the Verkhovna Rada of Ukraine, the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and local councils. Citizens of Ukraine can directly exercise the right of ownership of water bodies through the norms of land legislation, namely through the right of ownership of water fund lands. The authors determined that the object of private ownership of water bodies can be only a small number of species of water bodies. Attention is paid to the issue of inconsistency in determining the list of water fund lands in water and land legislation - according to the Land Code of Ukraine, in contrast to the Water Code of Ukraine, water fund lands include "artificially created land plots within seaports" and nothing is said about "coastal waterway strips". The order of acquisition of the property right to the land plot of water fund in case of creation of an artificial water object (fishery pond) by a farm is considered separately. The mechanism of realization of the property right to water objects is investigated and the conclusion is made that the current legislation of Ukraine does not form the really effective mechanism of acquisition of the right of private property on water object. It is determined that the norms of modern legislation are practically not implemented, which creates a legislative conflict and complicates the process of regulating public relations related to the use of water and the acquisition of property rights, makes it impossible to unite the practice.

Key words: water body, water use right, water fund lands, property right, natural resources.

Право власності на водні об'єкти є частиною інституту права власності на природні ресурси. З давніх часів цей інститут був невід'ємною частиною суспільного життя. Ще у «Руській Правді» Ярослава Мудрого були норми, спрямовані на захист прав власників земель, тваринного світу тощо за допомогою вжиття заходів цивільно-правової та кримінальної відповідальності. Правовий аналіз «Руської Правди» дає змогу стверджувати, що на державному рівні віддавався пріоритет саме приватній власності на землі. Водночас поступово відбувається формування та встановлення відносин сервітуту щодо права власника землі дозволяти чи забороняти протікання води з чужого млину на своїй землі [1, с. 29].

Стаття 13 Конституції України [2] закріплює положення про те, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Відповідно до ст. 6 Водного кодексу України [3], води (водні об'єкти) є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Український народ здійснює право власності на води (водні об'єкти) через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Рес-

публіки Крим і місцеві ради. Окремі повноваження щодо розпорядження водами (водними об'єктами) можуть надаватися відповідними органами виконавчої влади та Радою міністрів Автономної Республіки Крим.

Під водним об'єктом законодавець розуміє природний або створений штучно елемент довілля, в якому зосереджуються води (море, лиман, річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, канал, а також водоносний горизонт). Відповідно до ст. 3 Водного кодексу України, усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд, до якого належать, по-перше, поверхневі води (природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти); по-друге, підземні води та джерела; по-третє, внутрішні морські води та територіальне море.

Зазначимо, що поняття права власності на водні об'єкти розглядається в об'єктивному і суб'єктивному значеннях.

Загалом у цивільно-правовій доктрині під правом власності в об'єктивному сенсі розуміють систему правових норм, що регулюють відносини власності. Відповідно, право власності на водні об'єкти в об'єктивному сенсі являє собою сукупність правових норм, які регулюють відносини власності на водні об'єкти.

У суб'єктивному сенсі право власності на водні об'єкти являє собою правомочність певної особи

володіти, користуватись та розпоряджатись водним об'єктом. Це так звана тріада, на якій ґрунтується право власності.

Під володінням слід розуміти закріплену законом можливість фактичного володіння річчю, майном і контролю над ними, що здійснюється власником сумлінно і законно. Користування є можливістю особи вилучати з речі її корисні властивості й доходи. Останньою є правомочність розпорядження, що є правом власника визначати юридичну долю майна, тобто встановлювати конкретні правовідносини з третіми особами щодо майна, що йому належить, припиняти чи обмежувати своє право власності. Поширеним засобом здійснення власником своєї правомочності щодо розпорядження є відчуження майна, що йому належить, під яким розуміється вчинення різних правочинів [4, с. 426].

Проаналізувавши вищенаведене, доходимо висновку, що фактичного безпосереднього права власності на водні об'єкти громадянин України не має. Він може користуватися водним об'єктом, а володіти та розпоряджатись може лише опосередковано, а саме через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради.

Щодо питання реалізації права користування на водні об'єкти, то громадяни України можуть реалізувати його через так зване водокористування. Чинне законодавство закріплює два його види, а саме загальне і спеціальне. Відповідно до ст. 47 Водного кодексу України, загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх власних потреб, таких як купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами і без надання відповідних дозволів. Водночас спеціальне водокористування являє собою забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Спеціальне водокористування здійснюється юридичними і фізичними особами насамперед для задоволення питних потреб населення, а також господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, рибогосподарських (у тому числі, для досягнення цілей аквакультури) та інших державних і громадських потреб (ст. 48 Водного кодексу України).

У контексті досліджуваної теми необхідно також звернутися до визначення поняття «земель водного фонду». Відповідно до ст. 58 Земельного кодексу України [6], до земель водного фонду належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів; штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів. Стаття 4 Водного кодексу України також закріплює перелік земель водного фонду, однак він має декілька відмінностей. У переліку немає «штучно створених земельних ділянок у межах акваторій морських портів» та додатково зазначено про «берегові смуги водних шляхів». Як бачимо, в чинному законодавстві є лише перелік земель водного фонду, однак саме визначення поняття земель водного фонду відсутнє. Цікавою є думка О.В. Дроваль, яка запропонувала та визначила поняття «земель водного фонду» як водопокрита землі (покрита водою більшу частину року), болота, острови, а також землі, призначені для використання, обслуговування та охорони водних об'єктів і водогосподарських споруд, (пристроїв), які надаються фізичним і юридичним особам

на праві власності, оренди, постійного користування для використання їх за цільовим призначенням [5, с. 59].

У Земельному кодексі України також зазначено, що землі водного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Отже, безпосередньо реалізувати своє право власності на водні об'єкти громадяни України можуть через норми земельного законодавства, а саме через право власності на землі водного фонду.

Зокрема, у Земельному кодексі України, а саме у ч. 2 ст. 59, зазначено, що громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватися у власність замкнені природні водойми загальною площею до 3 гектарів. Крім того, законодавець наділяє власників земельних ділянок можливістю створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми. Як бачимо, ця норма суперечить ст. 6 Водного кодексу України.

Слід звернутися також до Закону України «Про фермерське господарство» [7], у якому міститься правова норма, яка відсилає до вищенаведених норм Земельного кодексу України. Так, у ст. 7 Закону зазначено, що надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. У ст. 18 Закону законодавцем закріплено право фермерського господарства використовувати водні об'єкти, які розташовані на земельній ділянці, що перебуває у його користуванні чи власності.

Варто зазначити, що у попередній редакції Закону України «Про фермерське господарство» було закріплено норму, відповідно до якої землі водного фонду, що входили до складу сільськогосподарських угідь, не могли передаватися у приватну власність для ведення фермерських господарств, за винятком невеликих, а саме до 3 гектарів ділянок під замкненими природними водоймами.

Беручи до уваги визначення поняття водного об'єкта, а також визначення поняття замкненого водного об'єкта, під яким розуміють природну або штучну створену водойму, яка не зв'язана з іншими водними об'єктами (крім водоносних горизонтів), можемо дійти висновку, що об'єктом права власності на водні об'єкти може виступати лише незначна кількість видів водних об'єктів. Зокрема, до таких водойм можна віднести природні озера площею не більше 3 гектарів, штучно створені озера, ставки та інші штучні водойми.

Для отримання юридичній особі чи громадянину земельної ділянки водного фонду у власність слід звернутися з клопотанням до уповноваженого органу за місцем розміщення земельної ділянки. До заяви додаються відомості про юридичну (фізичну) особу, план меж земельної ділянки, що передана у власність, та водний об'єкт, який не переданий у власність, але вкраплений у межі землеволодіння відповідної особи. За відповідності заявленої вимоги чинному законодавству уповноважений суб'єкт надає заявленій особі дозвіл на розроблення проекту відведення у власність земельної ділянки водного фонду у розмірі, що не перевищує трьох гектарів. Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки розробляється організаціями, які мають відповідні ліцензії на проведення землепорядних робіт. Зазначений проект погоджується й затверджується в порядку, передбаченому законодавством України. Після перенесення проекту в натуру, заповнення, підписання та реєстрації права власності на земельну ділянку в Держреєстрі особа набуває право власності на земельну ділянку водного фонду [5, с. 78–80].

Щодо порядку набуття права власності на земельну ділянку водного фонду, то в разі створення штучного водного об'єкта фермерським господарством, а саме рибогосподарського ставка, йому необхідно вчинити певний комплекс дій, зокрема здійснити замовлення проекту будівництва рибогосподарського ставка у компетентної організації; подати

проект на узгодження до територіальних органів Державного агентства водних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, Управління екології та природних ресурсів; отримати дозвілну документацію у відповідному відділі районної ради; здійснити замовлення у землепорядній організації щодо впорядкування угідь із подальшою зміною статусу на несільськогосподарські, але в межах сільськогосподарського призначення; узгодити проект у районній держадміністрації; отримати схвалення експертної комісії відповідного територіального органу Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру; зареєструвати земельну ділянку у державному земельному кадастрі із зазначенням нового об'єкта для подальшого внесення відомостей у Поземельну книгу; подати заяву для внесення об'єкта до Державного водного кадастру [8–10].

Щодо питання реалізації права на отримання у власність земельної ділянки, на якій уже створено водний об'єкт, виникає низка питань, оскільки поняття безоплатної передачі є тотожним безоплатній приватизації, яка може бути здійснена шляхом приватизації земельних ділянок, які перебувають у користуванні; отримання у власність земельних ділянок шляхом приватизації державних і комунальних сільськогосподарських організацій; одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації (ч. 3 ст. 116 Земельного кодексу України).

Зокрема, у ст. 118 Земельного кодексу України закріплено порядок приватизації земельних ділянок громадя-

нами на безоплатній основі. Таким чином, у взаємозв'язку з іншими нормативно-правовими актами доходимо висновку, що порядок приватизації земельних ділянок, на яких розташовані водні об'єкти, буде відповідним. Проте необхідно враховувати, що зазначена стаття Земельного кодексу України регулює безоплатну передачу у власність саме земельних ділянок, а не водного об'єкта. Щодо отримання у власність уже наявного природного водного об'єкта, то, хоча законодавством України (а саме Земельним кодексом України) закріплено таку можливість, на практиці вона є нереалізованою. Чинним законодавством України не передбачено правового механізму набуття права приватної власності на приватні водні об'єкти.

Таким чином, виходячи з норм Земельного кодексу України, Водного кодексу України та Закону України «Про фермерське господарство», доходимо висновку, що зареєструвати право власності на штучно створений водний об'єкт є порівняно легшим та цілком реальним завданням, аніж отримання у власність природної водойми.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначаємо, що чинним законодавством України не сформовано реально діючого механізму набуття права власності на водний об'єкт. Норми ст. 59 Земельного кодексу України суперечать нормам ст. 6 Водного кодексу України та практично не отримують реалізації, а це створює законодавчу колізію та ускладнює процес регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням вод і набуттям на них права власності, унеможливило єдність практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Найда Д.І. Правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06. Київ, 2020. 225 с.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Водний кодекс України : Закон України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін. ; за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
5. Дроваль О.М. Правовий режим земель водного фонду України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06. Харків, 2016. 226 с.
6. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2768-14,561-12>.
7. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
8. Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2005 р. № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/557-2005-%D0%BF#Text>.
9. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text>.
10. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF#Text>.